

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.492.2

ГРИНЧАК А. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ

Анотація. У статті досліджені рішення Судової й Апеляційної палат міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії щодо злочинів проти людяності. Розкриваються ознаки вказаних злочинів за статутом трибуналу та виходячи з аналізу його практики як таких, що вчиняються в ході збройного конфлікту, міжнародного чи внутрішнього характеру, і спрямовані проти будь-якого цивільного населення. Особливу увагу приділено окремим видам злочинів проти людяності, передбачених ст. 5 Статуту.

Ключові слова: міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, злочини проти людяності.

Постановка проблеми. Вперше термін «злочини проти людяності» був ужитий після Другої світової війни. Були створені міжнародні воєнні трибунали ad hoc у Нюрнберзі й Токіо, які судили головних воєнних злочинців за злочини проти людства (у Статутах цих трибуналів серед них були зазначені й злочини проти людяності) [1]. Це був прецедент у міжнародному праві. Він дав поштовх для розвитку усього післявоєнного міжнародного права.

Наступним етапом розвитку концепції злочинів проти людяності було створення двох міжнародних трибуналів ad hoc: Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, учинені на території колишньої Югославії з 1991 р. (далі – МКТЮ) [2], і Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідаль-

них за геноцид і інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, учинені на території Руанди, і громадян, відповідальних за геноцид і подібні порушення, учинені на території сусідніх держав, у період із 1 січня до 31 грудня 1994 р. [3].

Актуальність цього дослідження беззаперечно підкреслює той факт, що цього року трибунал завершує свою роботу. Для підведення підсумків 24-річної діяльності МКТЮ 22–24 червня в Сараєво проведено заключну конференцію, де місцеві, регіональні й міжнародні учасники обговорювали різні аспекти правової спадщини МКТЮ, щоб навіть після закриття роботи трибуналу забезпечити доступність досягнень і напрацювань МКТЮ для зацікавлених сторін [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема злочинів проти людяності завжди викликала неабиякий інтерес у науковців, і в різний час у своїх роботах до неї зверталися такі вітчизняні й зарубіжні провідні вчені, як І. Арцибасов, Ш. Бассіуні, І. Бліщенко, В. Верещетін, Л. Галенська, М. Гнатівський, Б. Грефрат, Н. Зелінська, В. Морріс, А. Ніколаєв, Дж. О'браєн, В. Пелл, Н. Полянський, А. Полторак, П. Рабінович, М. Рагінський, К. Райт, К. Ренделл, Ю. Решетов, В. Розен, В. Саутенет, У. Харріс, Е. Швелб і багато інших. Але окремі аспекти діяльності МКТЮ, зокрема судова практика щодо злочинів проти людяності, недостатньо висвітлені в науковій літературі.

Метою статті є аналіз практики Судової й Апеляційної палат МКТЮ щодо злочинів проти людяності (одного з видів злочинів, передбачених його Статутом).

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкість, із якою ООН створювала МКТЮ, зумовлювалася важливістю завдань цього трибуналу. Цей трибунал – унікальний у сучасній історії. Він став першим міжнародним кримінальним трибуналом, який був створений ООН. Його єдиними попередниками були міжнародні воєнні трибунали в Нюрнберзі й Токіо, які були створені за інших обставин і базувалися на моральних і правових засадах, фундаментально відмінних за своєю природою [5].

Завданнями трибуналу є здійснення правосуддя, запобігання вчиненню певних злочинів і сприяння відновленню й підтримуванию миру. Заснування МКТЮ стало правовою відповіддю на вимоги ситуації в колишній Югославії, де у величезних масштабах вчинялися воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності; для засудження за ці категорії злочинів і був створений цей трибунал.

Будучи на той час новітнім інституціональним явищем на міжнародно-правовому рівні, спочатку (у 1994 р.) трибунал зіштовхнувся з деякими практичними невизначеностями й критикою щодо його правової обґрунтованості й ефективності. Але подальша практика трибуналу спростувала ці сумніви. За Статутом МКТЮ здійснює юрисдикцію щодо воєнних злочинів (ст. ст. 2 і 3), геноциду (ст. 4) і злочинів проти людяності (ст. 5). Характерною рисою статуту є відокремлення геноциду від злочинів проти людяності. Як злочини проти людяності у ст. 5 Статуту Югославського

трибуналу вказані: а) вбивства; б) винищення; с) поневолення; d) депортація; е) ув'язнення; f) тортури; g) зґвалтування; h) переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів; і) інші нелюдські акти [2].

Стаття 5 Статуту МКТЮ визначає злочини проти людяності як такі, що вчиняються «у ході збройного конфлікту міжнародного чи внутрішнього характеру й спрямовані проти будь-якого цивільного населення» [2]. Статут не дає тлумачення ознак злочинів, перелічених у статті. Судова й Апеляційна палати Трибуналу під час застосування положень Статуту розкривали їхній зміст, сформувавши значну судову практику [6].

Судова практика трибуналу виокремлює три ознаки злочинів проти людяності: а) спрямованість проти цивільного населення, б) організованість і систематичність, в) масштабність дій [7, п. 543]. Також рішення МКТЮ закріплюють положення, що друга й третя ознаки можуть бути альтернативними. Тобто достатньо, щоб акти вчинялися організовано й систематично (винний учинив два й більше тотожних злочини як вираз певної тенденції його поведінки відповідно до заздалегідь розробленого плану чи політики) або масштабно, інакше кажучи, у великих розмірах [29, п. 544]. Організованість, систематичність і/або масштабність свідчить про колективний характер злочинів. Слід пам'ятати, що хоча концепція злочинів проти людяності припускає елемент політики, це не є обов'язковою ознакою таких злочинів. У будь-якому разі така політика необов'язково повинна визначатися державою [29, п. 551–555].

Об'єктом нападу в разі вчинення злочинів проти людяності є саме цивільне населення. Використання терміна «населення» визначає колективну природу злочинів і виключає одиничні чи ізольовані дії, які хоча й можуть становити військові злочини чи злочини за національним кримінальним законодавством, але не досягають рівня злочинів проти людяності. Ті особи, які брали активну участь у конфлікті, не можуть характеризуватися як цивільне населення, а ті, хто активно брав участь у русі опору, можуть кваліфікуватися як жертви злочинів проти людяності.

Сторони конфлікту мають усвідомлювати різницю між цивільним населенням і комбатантами, між цивільними й військовими цілями, і відповідно спрямовувати свої дії тільки проти військових цілей [8, п. 190]. Існує абсолютна заборона нападу на цивільне населення в звичайному міжнародному праві [9, п. 109], що охоплює напади й невибіркового характеру. Конкретні райони або зони не можуть бути визначені як цивільні чи військові. Різниця має бути проведена в кожному випадку між цивільним населенням і комбатантами, а також між цивільними й військовими цілями. Не можна виправдовувати напад на цивільне населення тим, що навколо розташовано багато військових об'єктів.

Масштабність і/або систематичність нападу на цивільне населення є визначальною для дій окремого обвинуваченого й для нападу в цілому. Дії обвинуваченого як частина нападу на цивільне населення не обов'язково повинні відбуватися під час нападу (тобто дії, які вчиняються до або після

основного нападу на цивільне населення чи далеко від нього теж можуть бути частиною цієї атаки) [10, п. 100].

Доведення вини обвинуваченого в учиненні злочинів проти людяності можливе за умови, що він усвідомлював зв'язок його дій із нападом [9, п. 101; 10, п. п. 99, 102, 103; 11, п. п. 248, 251, 271]. Така оцінка проводиться індивідуально щодо кожного випадку. Наприклад, в обставинах, за яких діяння було вчинене так далеко від нападу, що не можна встановити необхідний зв'язок, вважається, що це так званий «ізолюваний акт», а отже, він не може кваліфікуватися як злочин проти людяності [9, п. 101; 10, п. 100].

Злочини проти людяності повинні вчинятися під час збройного конфлікту й бути спрямовані проти будь-якого цивільного населення. Це означає, що повинен мати місце збройний конфлікт, а всі акти мають бути пов'язані з конфліктом географічно й учиняються не за особистими мотивами злочинця. Усе, що вимагається згідно зі ст. 5 Статуту, – щоб масштабний або систематичний напад на цивільне населення був проведений під час збройного конфлікту в Хорватії та/або Боснії й Герцеговині [12, п. 14].

Стала судовою практика підтвердила, що існування збройного конфлікту не є складовою частиною визначення злочинів проти людяності, але є юрисдикційною умовою; дії обвинувачених географічно й у часі пов'язані зі збройним конфліктом, в іншому разі вони не підпадають під юрисдикцію цього трибуналу [10, п. п. 82, 83; 11, п. п. 249, 251; 13, п. 70].

Далі необхідно звернути увагу на деякі особливості окремих злочинів проти людяності.

Для винищення (п. б ст. 5 Статуту) вина обвинуваченого доведена, якщо встановлено намір убивати у великих масштабах або систематично створювати великій кількості людей умови життя, які призвели б до їхньої смерті [14, п. 536; 15, п. п. 259, 260; 16, п. 45]. Ознаки злочину винищення є такими ж, як ті, що потрібні для вбивства як злочину проти людяності, з тією різницею, що під час винищення вчиняються вбивства у великих масштабах [14, п. 536; 15, п. 260; 17, п. 701; 18, п. 261]. Учinenня у великих масштабах є одночасно необхідною характеристикою як об'єктивної сторони, так і суб'єктивної (намір і бажання вбити велику кількість людей) [14, п. 536; 15, п. 259; 16, п. 44; 19, п. 146]. Саме широкомасштабність (massiveness) відрізняє злочин винищення від злочину вбивства [14, п. 536; 15, п. 260; 19, п. 146]. Однак вираз «у великих масштабах» не передбачає необхідність чіткого визначення мінімальної кількості жертв, після чого дії точно можна кваліфікувати як винищення [14, п. 537; 15, п. 260]. Винищення буде й у разі вбивств тисяч осіб, і так само з меншою кількістю вбивств [14, п. 537]. Так, у справі «Lukić and Lukić case» суд підтвердив, що вбивство 59 осіб було достатнім для кваліфікації злочину як винищення [14, п. 543]. Оцінка «великих масштабів» проводиться на індивідуальній основі, з урахуванням обставин, за яких відбувалися вбивства [14, п. 538; 20, п. 63; 21, п. 640; 22, п. 391; 23, п. 57; 24, п. 716]. Також Апеляційна палата визначила, що мають бути встановлені ще й такі фактори: а) час і

місце вбивства; б) вибір жертв і порядку, в якому вбивства були вчинені [14, п. 538]; в) тип жертв [14, п. 542]; г) націленість убивств на колективну групу чи на індивідуальні жертви [14, п. 538]; г) щільність населення на території, звідки походять жертви [14, п. п. 539, 542, 543]; але не виключається наявність інших факторів. Ці фактори не є ознаками злочину винищення як злочину проти людяності, а швидше є обставинами, які беруться до уваги й допомагають суду під час установлення ознаки «широкомасштабність» [14, п. 542]. Окремі вбивства можуть бути частиною однієї й тієї ж операції [19, п. 147]. У такому разі повинні враховуватися обставини, в яких вони відбувалися [19, п. 149]. Декілька вбивств, скоєних у різних місцях, у різних обставинах, різними злочинцями, протягом тривалого періоду часу, не можуть розглядатися як злочини, учинені у великих масштабах. У той же час суд може взяти до уваги часові рамки при оцінці вбивств – чи є вони частиною однієї й тієї ж операції [25, п. 1022].

Закон не встановлює чіткі строки, протягом яких має бути вчинене винищення [19, п. 147]. Указані часові рамки беруться до уваги в сукупності з іншими обставинами під час визначення, чи є вбивства частиною однієї операції [19, п. 147; 25, п. 1022]. Так, у справі Брданіна Судова палата в сукупності визнала вбивства, що відбувалися між 22 квітня 1992 р. та 18 грудня 1992 р., як винищення (10 жертв у таборі ув'язнення, 94 жертви в таборі затримання Omarska, 20 постраждалих у таборі Trnopolje, 20 постраждалих у таборі Sanski Most, 4 жертви перед табором Manjača, 190 постраждалих у таборі для ув'язнення Ceraterm, 200 жертв у Korićanske Stijene, 11 постраждалих у початковій школі ім. Петра Кочича, 144 жертви в Biljani, 45 жертв у таборі Teslić) [22, п. п. 436–465, 467, 478, 479].

Іншим злочином проти людяності є переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів (п. «h» ст. 5 Статуту МКТЮ). Статут не містить детальнішого визначення переслідування, крім указівки на його дискримінаційний характер. На відміну від геноциду, переслідування не містить конкретного наміру знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу.

Дискримінаційний мотив є ознакою лише переслідування й не притаманний іншим злочинам проти людяності. Він може бути очевидним або встановлюватися на підставі аналізу обставин нападу [26, п. 184]. Наприклад, у справі проти Крнжелача, коли побої наносилися тільки ув'язненим, які не були сербами, зроблено логічний висновок, що побої заподіювалися через політичну або релігійну приналежність жертв, отже, мав місце дискримінаційний мотив [26, п. 186; 27, п. 950]. До речі, майже всі ув'язнені в цьому разі належали до несербської групи, і причиною їхнього затримання стало саме членство в цій групі, тому дискримінаційний характер дій очевидний.

Жертвами переслідувань згідно із загально визнаним міжнародним правом (від якого відштовхується ст. 5 Статуту МКТЮ) можуть бути як цивільні особи, так і військові.

Переслідування може мати різноманітні форми. Не обов'язковим є застосування фізичної сили до людини (убивства, побої тощо). Переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів може виражатись і у формі висилання. І не має значення, відбувалося насильницьке переміщення жертв через державний кордон або в межах території держави [26, п. 218]. Знищення майна, залежно від характеру й ступеня руйнування, теж може бути формою переслідування [9, п. 149]. Наприклад, у справі Купрешкича як переслідування визнані не тільки вбивства з дискримінаційних мотивів, але й руйнування осель і власності боснійських мусульман, їх організоване затримання й вигнання (без убивств) із селища Акмичі (так звані етнічні чистки) тощо [29]. Різниця між цінностями, на які посягають ці злочини, полягає в тому, що заборона вбивства як злочину проти людяності захищає цивільне населення від знищення у великих масштабах (захистити людське життя під час збройного конфлікту), а заборона переслідування має на меті захистити цивільне населення від серйозних форм дискримінації, підтвердити принцип рівності між групами людей.

Статут МКТЮ не вимагає зв'язку злочинів проти людяності з геноцидом і воєнними злочинами. Особа може бути обвинувачена й засуджена за різні злочини, учинивши одну злочинну дію проти однієї жертви. Іншими словами, один акт проти однієї або більшої кількості жертв може одночасно порушувати декілька норм, а отже, може кваліфікуватися як сукупність злочинів. Наприклад, позбавлення життя може бути одночасно і воєнним злочином, і злочином проти людяності. Убивство як злочин проти людяності й убивство як воєнний злочин мають різні ознаки. Для вбивства на порушення законів і звичаїв війни не вимагається спрямованості дій проти цивільного населення як частини широкомасштабної або систематичної політики. Ці злочини посягають на різні інтереси. Тому можлива кваліфікація одного набору фактів і як злочину проти людяності, і як воєнного злочину. Також одні й ті ж дії можуть бути кваліфіковані і як переслідування, як і тортури. Для переслідування є істотною ознакою, відсутня у визначенні тортур, – дискримінаційний мотив дій або бездіяльності. Щодо тортур необхідно довести, що обвинувачений завдавав сильного болю чи страждань людині незалежно від того, були дискримінаційними такі дії, що завдали шкоди жертві, чи ні [28, п. 590].

Наступним злочином проти людяності, передбаченим ст. 5 Статуту МКТЮ, є поневолення. Поняття рабства, визначене у ст. 1 Конвенції про рабство 1926 р., охоплює різні форми рабства, засновані на здійсненні щодо особи будь-якого чи всіх повноважень, притаманних праву власності, результатом чого є певне руйнування особистості; поневолення призводить до знищення правосуб'єктності жертви. Усі можливі форми рабства є поневоленням як злочином проти людяності відповідно до звичаєвого міжнародного права, яке не визнає права власності на людину. Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає поневолення як здійснення будь-якого або всіх правочинів, пов'язаних із правом власності, щодо осо-

би, і включає в себе здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками й дітьми [30, с. 4].

Під час судового розгляду встановлюється, чи є певний випадок формою поневолення, залежно від виявлених обставин. Про поневолення можуть свідчити такі фактори: контроль над чимось пересуванням, контроль оточуючого середовища, психологічний контроль, заходи, що вживаються для запобігання чи стримування втечі, погрози застосування сили або примусу, тривалість, твердження винятковості, жорстоке поводження й насильство, сексуальний контроль і примусова праця [10, с. 37]. Саме ці фактори характеризують відносини між обвинуваченим і потерпілим.

Відсутність згоди жертви не є необхідною ознакою поневолення. Однак згода може мати значення, коли вирішується питання, чи здійснював обвинувачений будь-які або всі повноваження, пов'язані з правом власності. Якщо обставини унеможлилювали висловлення згоди, то вважається, що згода була відсутня.

Для поневолення необхідно встановити, щоб насильство застосовувалось умисно, спираючись на право власності. Не потрібно доводити, що обвинувачений мав намір утримувати жертву під постійним контролем протягом тривалого часу.

У рішенні Апеляційної палати МКТЮ влучно процитовано позицію Судової палати у справі «США проти Освальда Поля й інших» від 3 листопада 1947 р.: «Рабство може існувати навіть без тортур. Раби можуть бути ситі, добре одягнені й зручно розміщені, але вони, як і раніше, раби, якщо без законних підстав примусово позбавлені свободи. Навіть за відсутності доказів жорстокого поводження, моріння голодом, побоїв та інших варварських дій, але за наявності обов'язкової некомпенсованої праці факт рабства має місце. Немає такого поняття, як доброзичливе рабство. Примусова праця, навіть якщо вона супроводжується гуманним поводженням, є рабством». Усе це в повному обсязі стосується й поневолення [10, с. 37].

Наступний злочин проти людяності, передбачений ст. 5 Статуту МКТЮ, – депортація. Це насильницьке переміщення осіб, які були виселені або зазнали інших форм примусу, з району, в якому вони законно перебували, через державний кордон де-юре або, за певних обставин, кордон де-факто, без підстав, що допускаються міжнародним правом. Для встановлення вини не потрібно, щоб винний мав намір переміщати осіб через кордон на постійній основі.

За певних обставин переміщення через кордон де-факто може бути достатньо для вчинення депортації. Примусове переміщення можливе й у межах державних кордонів [32, п. 474; 33, п. 521; 34, п. 117]. Апеляційна палата відзначає, що стаття 2 (d) Статуту МКТЮ, ст. ст. 49 і 147 Женевської конвенції IV, стаття 85 (4a) Додаткового протоколу I і стаття 18 Проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства засуджують насильницьке переміщення [29, п. 566; 33, п. 523].

Передбачене у статті 5 (е) Статуту МКТЮ ув'язнення як злочин проти людяності слід розуміти як довільне позбавлення волі особи без належної законної процедури, у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [16, п. п. 78, 79].

Наступний злочин відповідно до ст. 5 – катування (тортури). Це дії або бездіяльність, що призводять до сильного болю чи фізичних або психічних страждань. Проте у статті немає конкретних вимог, які дозволяють вичерпно класифікувати та перелічити діяння, що можуть являти собою тортури. Прецедентне право не визначає ступінь болю, необхідний для тортур. Суд може зробити висновок про те, що страждання й біль були завдані жертві, на підставі аналізу дій винного навіть без медичних висновків. Наприклад, судовою практикою було встановлено, що сексуальне насильство неминуче призводить до сильного болю чи страждань і, таким чином, є проявом тортур [35, п. 480]. Згвалтування й інші форми сексуального насильства щодо жінок, які тримаються під вартою, були особливо ганебним порушенням гідності та права на фізичну недоторканність особи й визначалися як катування [35, п. п. 475–493].

Апеляційна палата МКТЮ у своїх рішеннях підтвердила положення, закріплене міжнародним правом, згідно з яким кримінальній відповідальності за катування підлягають особи незалежно від того, чи були вони в статусі державної посадової особи під час здійснення тортур [10, п. 148].

Обов'язковою ознакою катування є намір винного діяти таким чином, щоб викликати сильний біль або фізичне чи психічне страждання у своїх жертв. Навіть якщо мотиви злочинця були лише сексуальними, це не означає, що він не мав наміру вчинити катування чи що його поведінка не викликає сильний біль або страждання, оскільки такий біль або страждання є ймовірним і логічним наслідком його поведінки.

Ще один злочин, передбачений у ст. 5 (g) як злочин проти людяності – згвалтування. За міжнародним правом згвалтування передбачає сексуальне проникнення в піхву або анальний отвір потерпілого статевому органу виконавця чи будь-якого іншого предмета, який використовується виконавцем або до рота потерпілого статевому органу злочинця, і таке сексуальне проникнення відбувається без згоди жертви. Наявність чи відсутність згоди жертви щодо таких дій оцінюється з урахуванням інших обставин справи [36, п. 460]. Постійний опір потерпілого є безумовним свідченням небажаності подібних дій гвалтівника, вочевидь, зрозумілим для останнього [10, п. 128]. Суб'єктивна сторона злочину передбачає наявність умислу здійснити сексуальне проникнення й знання того, що це відбувається без згоди жертви [36, п. 460].

Щодо значення насильства в згвалтуванні, то сила чи загроза застосування сили забезпечує чіткі докази відсутності згоди потерпілого, але насильство не є обов'язковою ознакою згвалтування [36, п. 458]. Зокрема, є фактори (крім сили), які свідчать, що акт сексуального проникнення є неузгодженим або недобровільним із боку жертви. Так, не тільки використання зброї чи сили, а й загроза помсти в майбутньому жертві чи будь-

якій іншій особі є достатнім свідченням сили, поки в злочинця є реальна можливість виконати загрозу [36, п. 438].

Останніми у ст. 5 (і) як злочини проти людяності передбачені інші антигуманні дії. Формулювання «інші антигуманні акти» є занадто загальним, що суперечить принципу визначеності кримінального закону. Ці дії були виділені для того, щоб злочини проти людяності не були вичерпно перелічені, бо це створило б для винних можливість ухилення від відповідальності. Такий підхід виправдовується тим, що під час створення переліку заборонених дій важко передбачити уяву майбутніх злочинців, які зажають задовольнити свої тваринні інстинкти. Така форма гнучка і в той же час точна. Можливі конкретні прояви цих злочинів проти людяності встановлювалися практикою. Так, в Апеляційному рішенні у справі Кордіча зазначено, що «інші антигуманні дії мають місце, якщо жертва відчуває серйозні тілесні чи психічні страждання, ступінь яких установлюється відповідно до обставин індивідуально в кожній справі» [34, § 117].

Антигуманні дії як злочин проти людяності за ст. 5 МКТЮ й жорстоке поведження як воєнний злочин за ст. 3 цього ж Статуту відрізняються. Якщо не встановлено їхню систематичність і/або широкомасштабність, то жорстоке поведження кваліфікується як злочин проти правил і звичаїв війни. В іншому разі такі дії відповідають визначенню злочинів проти людяності. Наприклад, у справі Купрешкича серед пунктів звинувачення були зазначені вбивство сім'ї в Акмічі та жорстоке поведження щодо жертви, на очах якої він убивав її родину, як два окремих злочини. Уся родина – жертва вбивства, а свідок, на очах якого це робили – жертва жорстокого поведження [29].

Підводячи підсумки роботи МКТЮ, можна навести таку статистику: 154 обвинувачених, розгляд справ щодо яких завершено; 37 справ припинені (або через зняття обвинувальних висновків, або через те, що обвинувачений помер до або після передачі в Трибунал); тривають слухання у 2 справах щодо 7 обвинувачених (у Судовій платі – розгляд справи щодо Златко Младича, а в Апеляційній палаті справи Ядранка Прлича і ще 5 обвинувачених заплановані на листопад 2017 р.); 28 осіб стали суб'єктами процедури розгляду так званих «contempt cases» [38].

Проте найбільшим успіхом Югославського трибуналу, на нашу думку, є той факт, що перед судом постав лідер колишньої Югославії Слободан Мілошевич, що довело відсутність імунітетів незалежно від офіційного положення. Екс-президент обвинувачувався за чотирма пунктами, що підпадають під визначення злочинів проти людяності й порушення законів і звичаїв війни: депортація як злочин проти людяності; убивство як злочин проти людяності; убивство як порушення Женевських конвенцій; переслідування з політичних, расових і релігійних мотивів як злочин проти людяності.

По одному обвинувальному висновку з ним проходили також президент Сербії Мілан Милутинович, колишній віце-прем'єр уряду Югославії Микола Шаінович, колишній міністр оборони Югославії Драголюб

Ойданич і колишній міністр внутрішніх справ Сербії Влайко Стоїлкович. Усі п'ятеро брали участь у плануванні кампанії терору й насильства проти мирного населення Косово, підбурювали до неї і здійснювали керівництво злочинними діями в її рамках. Їм ставилося в провину вигнання з Косово 740 тис. і вбивство більше ніж 340 мирних жителів албанського походження, імена яких містяться в обвинувальному висновку [37].

Висновок. Треба підкреслити безумовно значний вплив діяльності МКТЮ на розвиток міжнародного гуманітарного й кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції. Практика суду заповнила правові прогалини щодо окремих міжнародних злочинів і злочинів проти людяності й стала вагомим чинником під час розроблення Статуту Міжнародного кримінального суду, спеціального суду по Сьєра-Леоне й інших судових установ. Діяльність МКТЮ довела, що міжнародна кримінальна юстиція є ефективною й прозорою [39], а визначення злочинів проти людяності розкривається в інших міжнародних документах з урахуванням усіх надбань і досягнень МКТЮ.

Література:

1. Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996.pdf&lang=EF.
2. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (доповнений) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.icty.org/x/file/Legal Library/Statute/statute_sept09_en.pdf](http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf).
3. Статут Международного трибунала по Руанде (1994) // Моск. журн. междунар. права. – 1996. – № 1. – С. 227–238.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unmict.org/en/about>.
5. Маевська А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук / А. Маевська. – Харків, 2002. – С. 14–27.
6. Каталог справ МКТЮ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/en/action/cases/4>.
7. Objective and Subjective Elements of the Crimes Under Article 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e-5.htm>.
8. Galić Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/en/gal-acjud061130.pdf>.
9. Blaškić Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.icty.org/x/cases/blaskic/acjug/en/bla-aj040729e.pdf>.
10. Kunarac et al. Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>.
11. Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-A, Judgement, 15 July 1999 (“Tadić Appeal Judgement”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>.
12. Decision on the Interlocutory Appeal Concerning Jurisdiction, 31 August 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/seselj/acdec/en/040831.htm>.

13. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.
14. Lukić and Lukić Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/milan_lukic_sredoje_lukic/acjug/en/121204_judgement.pdf.
15. Stakić Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/stakic/acjug/en/sta-aj060322e.pdf>.
16. Stanišić and Župljanin Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/en/130327-1.pdf.
17. Popović et al. Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/popovic/acjug/en/150130_judgement.pdf.
18. Kvočka et al. Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/acjug/en/kvo-aj050228e.pdf>.
19. Tolimir Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/tolimir/acjug/en/150408_judgement.pdf.
20. Martić Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf>.
21. Stakić Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/en/stak-tj030731e.pdf>.
22. Brđanin Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/tjug/en/brd-tj040901e.pdf>.
23. Blagojević and Jokić Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/blagojevic_jokic/tjug/en/bla-050117e.pdf.
24. Krajišnik Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/krajisnik/tjug/en/kra-jud060927e.pdf>.
25. Stanišić and Župljanin Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/acjug/en/160630.pdf.
26. Krnojelac Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/krnojelac/acjug/en/krn-aj030917e.pdf>.
27. Kordić and Čerkez Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/acjug/en/cer-aj041217e.pdf.
28. Naletilić and Martinović Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/acjug/en/nal-aj060503e.pdf.
29. Kupreskic Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e-5.htm>.
30. Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий в Римі 17 липня 1998 (PCNICC /: 1999 / INF.3, 17 серпня 1999) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf>.
31. Конвенція про рабство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_857.
32. Krnojelac Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/krnojelac/tjug/en/krn-tj020315e.pdf>.
33. Krstić Trial Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>.
34. Kordić Appeal Judgement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/acjug/en/cer-aj041217e.pdf.

35. Čelebići Trial Judgement [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/>.
36. Kunarac Trial Judgement [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>.
37. Slobodan Milosevic Case [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4#tjug.
38. Дайджест МКТЮ №160 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.icty.org/x/file/About/ReportsandPublications/ICTYDigest/2017/icty_digest_160_en.pdf.
39. Підсумки і рекомендації конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/sites/icty.org/files/170624-conclusions-and-recommendations-sarajevo-legacy-conference.pdf>.

Гринчак А. А. Преступления против человечности: практика международного уголовного трибунала по бывшей Югославии

Аннотация. В статье исследуются решения Судебной и Апелляционной палат международного уголовного трибунала по бывшей Югославии относительно преступлений против человечности. Раскрываются признаки указанных преступлений по уставу трибунала и исходя из анализа его практики, совершаемых в ходе вооруженного конфликта международного или внутреннего характера и направленных против любого гражданского населения. Особое внимание уделено отдельным видам преступлений против человечности, предусмотренных ст. 5 Устава.

Ключевые слова: международный уголовный трибунал для бывшей Югославии, преступления против человечности.

Grynchak A. Crimes against humanity: practice of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

Summary. The article examines the decisions of the Trial and Appeal Chambers of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia concerning crimes against humanity. The elements of these crimes are analyzed according to the statute of the tribunal and based on an analysis of its practice. The definition of crimes against humanity is described as “when committed in armed conflict, whether international or internal in character, and directed against any civilian population”. Special attention is paid to the characteristics of crimes against humanity, namely: orientation against the civilian population, organization and systematic or massiveness of actions. Main attention is focused on the types of crimes against humanity under the Article 5 of the Statute, namely: murder; extermination; enslavement; deportation; imprisonment; torture; rape; persecutions on political, racial and religious grounds; other inhumane acts. After analyzing numerous judgements, it can be concluded that ICTY has made a rich contribution to the development of international humanitarian law, in particular with respect to non-international armed conflict, and has filled legal gaps regarding definitions of international crimes, in particular crimes against humanity. The Tribunal has identified a general prohibition of torture in international law which cannot be derogated from by a treaty, internal law or otherwise. It was determined that enslavement and persecution constitute crimes against humanity. The Tribunal’s work and achievements have inspired the creation of other international criminal courts, including the International Criminal Tribunal for Rwanda, the Special Court for Sierra Leone and the International Criminal Court.

Key words: international criminal tribunal for the former Yugoslavia, crimes against humanity.